

Володимир Юсупов

доктор юридичних наук, професор,
 провідний науковий співробітник науково-дослідної
 лабораторії з проблем криміналістичного забезпечення
 та судової експертології
 Національної академії внутрішніх справ
 (Київ, Україна)
 ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5216-4144>
yusupov1vv@gmail.com

УДК 343.98 (477)

ІСТОРІЯ ФОРМУВАННЯ ДОКТРИНИ КРИМІНАЛІСТИКИ В УКРАЇНІ

АНОТАЦІЯ. Метою статті є дослідження історії формування доктрини криміналістики в Україні; вивчення становлення науки криміналістики й основних складових її об'єкта, предмета і системи; застосування положень доктрини криміналістики у правозастосовній діяльності на сучасному етапі.

На підставі історичного аналізу пам'яток стародавнього права, випадків використання наукових знань у розкритті злочинів на ранніх етапах правоохоронної практики, комплексного аналізу джерелознавчих юридичних видань визначено передумови виникнення доктрини криміналістики в Україні. Показано розвиток наукового знання, зародження криміналістичних знань, які лежать в основі загальної теорії (доктрини) криміналістики. Констатовано розширене використання положень доктрини криміналістики в кримінальному, цивільному, адміністративному, господарському судочинстві та інших видах правозастосування.

Визначено головні закономірності та перспективні напрями розвитку доктрини криміналістики в Україні, що обумовлені сучасними завданнями цієї науки та виявляються у тенденціях загальних положень криміналістики, криміналістичної техніки, криміналістичної тактики, криміналістичної методики й процесу вдосконалення криміналістичної підготовки юристів.

Ключові слова: доктрина; правова доктрина; доктрина криміналістики; криміналістика; криміналістичні знання.

Доктрина як фундаментальна категорія наукового знання займає важливе місце у підґрунті методології розвитку національної правової системи. Доктрина має науковий характер, оскільки саме юридична наука є тим середовищем, де зароджуються, розвиваються та утверджуються доктринальні ідеї¹.

Правова доктрина є одним із вагомих факторів становлення правової держави. Незважаючи на фундаментальні напрацювання і той факт, що в юридичній науці широко застосовується термін “доктрина”, слід

¹ С Старикова, ‘Поняття, особливості та актуальні питання правової доктрини’ (2018) 3 Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції 49.

констатувати, що сьогодні не існує єдиного підходу до визначення його змісту², форм вираження і місця в системі джерел права³. Погоджуючись із цим положенням, констатуємо вибір дослідниками власних обґрунтованих підходів до розкриття сутності доктрини у різних галузях юридичної науки.

Правозастосовна діяльність постійно потребує ефективних засобів і методів протидії злочинності. Використання досягнень криміналістики забезпечує потреби кримінального судочинства, сприяє виконанню професійних функцій слідчими, адвокатами, прокурорами, суддями та ін.

Відомо, що сутність наукових знань полягає в розумінні дійсності, її минулого, сучасного і майбутнього, у достовірному узагальненні фактів об'єктивної реальності. Своє загальне відображення це знаходить у сукупності наукових ідей, обґрунтованих положень, принципів певної сфери суспільних відносин, тобто доктрині. Тому конструктивний аналіз положень доктрини має бути одним із завдань будь-якої галузі наукового знання.

Питання правової доктрини досліджували М. Алексєєв, Г. Берман, А. Бобкова, М. Данилевський, О. Зозуля, Ж. Карбоньє, М. Кармаліта, Х. Кетц, М. Козюбра, В. Копейчиков, О. Костенко, В. Нор, Х. Осаке, А. Колодій, Р. Калюжний, Ю. Оборотов, П. Рікер, П. Рабінович, І. Семенів, О. Скакун, Є. Стрельцов, В. Соловйов, С. Старикова, Ю. Тихомиров, Є. Харитонов, М. Цвік та ін.

Передумови, стан, напрями розвитку доктрини криміналістики використані практично не вивчалися, а питання використання досягнень науки та техніки у кримінальному судочинстві, застосування криміналістичних знань розпорошені по нечисленних виданнях. Загальну теорію (доктринальні положення) криміналістики досліджували Л. Ароцкер, Р. Белкін, А. Вінберг, І. Возгрін, В. Гончаренко, В. Журавель, А. Іщенко, Н. Клименко, О. Кириченко, І. Когутич, В. Коновалова, В. Кузьмічов, В. Лисиченко, Г. Матусовський, В. Нор, М. Салтевський, М. Сегай, В. Тіщенко, В. Шепітько та ін. Однак комплексного вивчення передумов виникнення, становлення, розвитку та сучасного стану доктрини криміналістики в Україні здебільшого не було зроблено у цих працях.

Метою дослідження є вивчення історії формування доктрини криміналістики в Україні; становлення науки криміналістики й основних складових її об'єкта, предмета і системи; застосування положень доктрини криміналістики у правозастосовній діяльності на сучасному етапі.

Доктрина криміналістики є складовою правової. Як зазначають А. Бобкова, В. Нор та Є. Стрельцов, правова доктрина – це феномен, який

² Старикова (н 1) 47.

³ Р Ханова, 'Доктрина доказування у судових провадженнях із вирішення податкових спорів' (2020) 4 Право України 143.

максимально ефективно має поєднувати наукові розробки із практикою створення і застосування права⁴. Про перебування принципів в основі кримінально-правової доктрини зазначає О. Костенко⁵. Тому доктрина криміналістики є вченням, науковою теорією про цілісну і гармонічну систему принципів, ідей, концепцій криміналістики, її розвитку, що слугують основою правозастосовної діяльності в Україні.

Історія формування доктрини криміналістики в Україні охоплює становлення об'єкта і предмета науки, її системи та методології. Розглянемо це питання з огляду на історичні тенденції виникнення, становлення, розвитку і сучасного стану криміналістики в Україні, що всебічно охарактеризує формування її доктрини.

Розгляд питання доктрини криміналістики необхідно почати зі звернення до її витоків (першопочатків), досліджуючи перші джерела права ще за часів Русі, що в подальшому мало значний вплив на процеси застосування криміналістичних знань при здійсненні судочинства. У перших нормативних актах були закріплені основні положення доктрини. Однак у подальшому доктрина, з одного боку, поступово втрачає роль основного джерела права, а з другого – набуває великого значення у межах методології права⁶. Історія криміналістичних знань розпочинається з виникнення перших типів держави і права, коли формувалися певні правила поведінки, звичаї та закони, з'явилися перші чиновники, які мали розкривати окремі види злочинів, встановлювати істину⁷. Особи, яким доручали розслідувати правопорушення, вдавалися до застосування певних спеціальних знань, які нині називаються криміналістичними.

Отже, криміналістика бере свої витoki із часу виникнення спеціальних криміналістичних знань в обізнаних осіб, які залучалися до процесу здійснення правосуддя у перших державних утвореннях. Процеси використання криміналістичних знань у розслідуванні злочинів видозмінювалися відповідно до тенденцій розвитку судової діяльності.

Про застосування криміналістичних знань у період Русі можна дізнатися з аналізу давніх пам'яток права, насамперед "Руської Правди". Зокрема, вона вперше у слов'ян нормативно закріпила процес затримання злодія та розшуку вбивці, а також визначила три етапи досудового розслідування: "заклич", "звід" і "гоніння слідом", які ще назива-

⁴ А Бобкова, В Нор, Є Стрельцов, 'Правова доктрина України: історія, стан та перспективи розвитку' (2015) 7 Право України 194.

⁵ О Костенко, 'Кримінально-правова доктрина України (проблеми розвитку)' (2004) 1 Наукові записки ХЕПУ 50.

⁶ В Трофименко, 'Правова доктрина – основа формування правової системи країни' (2009) 2 Вісник Національного університету "Юридична академія України імені Ярослава Мудрого". Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія 80–90.

⁷ В Шепітько, 'Природа і предмет вивчення криміналістики в системі наукового знання' в *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики: зб. наук.-практ. матеріалів (до 55-річчя вид. роботи С. М. Потапова)* (Введення в криміналістику 2001) 14.

ють методами розшуку злочинців⁸. Розслідування злочинів відбувалося у вигляді: а) пошуку за слідами – “гоніння слідом”; б) послідовних очних ставок між потерпілими й особами, які були причетні до викрадених речей, – “звід”⁹.

У такій розшуковій дії, як “заклич”, потрібно було описати викрадений або загублений предмет, зазначити його індивідуальні ознаки. Для цього застосовували знання з математики, природознавства, медицини, анатомії, числові значення певних вимірів. Ці знання використовувалися у судовій практиці і видозмінювалися безпосередньо у процесі та за результатами розшуку злочинця, вивченні слідів правопорушення.

Норми “Руської Правди” також містили положення про використання медичних знань під час встановлення різних обставин злочинів (тяжкість тілесних ушкоджень, сліди крові тощо)¹⁰. У ній виокремлювались як докази показання свідків і матеріальні сліди. До дослідження обставин різних правопорушень запрошували осіб, які володіли спеціальними знаннями у своєму ремеслі: лікарів, чеканників монет, хіміків, писарів, осіб, які вміли “читати” сліди на місці злочину, та ін. У подальшому при використанні суддями ордалій, коли науково обґрунтованих методів для справжнього розшуку та виявлення злочинців не існувало, формувалася соціальний запит суспільства на уведення в судочинство та застосування криміналістичних знань, що базувалися на науковій основі.

З XI ст. до середини XVI ст. відбувалося зародження основ криміналістичних знань. Із початком широкого проведення досліджень документів, печаток та інших слідів злочинів починають виникати криміналістичні знання як сукупність знань із науки і ремесла, які використовувалися при здійсненні правосуддя¹¹.

У середині XVI ст. розпочався новий етап у становленні криміналістичних знань. З’являються спеціальні установи, у яких обізнані особи на запити судових органів проводили дослідження речових доказів. У процесі розслідування правопорушень активно застосовують медичні знання.

У XVI ст. зароджуються основи судово-психіатричної експертизи. Для проведення психіатричного дослідження як обізнаних осіб запрошували ченців. Є. Булгаков зауважує, що в Україні ще з XIV–XV ст. існували шпиталі для спокійних душевнохворих (до 1863 р. – у містах Острозі, Борзни та Конотопі, а також до 1883 р. – у слобідці Боромля Охтирського

⁸ М. Погорецький, ‘Розшук злочинців та доказування їхньої вини за часів Руської Правди’ (2002) 3 *Право і безпека* 74.

⁹ А. Ищенко, *Летопись криминалистики: даты, факты, имена* (УкрДГРІ 2016) 18.

¹⁰ В. Юсупов, *Криміналістика в Україні у XX–XXI століттях* (ФОП Маслаков 2018) 45.

¹¹ Там само 35.

уїзду Харківської губернії)¹². У них, зокрема, обстежували психічно хворих і надавали висновки щодо їх осудності та психічних захворювань.

Якщо на ранніх етапах протидії злочинності для викриття злочинців використовували переважно показання свідків й очевидні обставини вчиненого злочину, то в XVII–XVIII ст. вагомими доказами стають результати використання знань фахівцями у галузі різних наук, техніки, ремесла.

До дослідження речових доказів залучали провідні наукові установи. Зокрема, у XVIII ст. М. Ломоносов на прохання суду особисто проводив дослідження з визначення вмісту золота, срібла в різних сплавах, зокрема й монетах¹³.

У 1832 р. уперше нормативно закріплено поняття “обізнані особи”, зазначивши про них як про особливих свідків, що володіють особливими відомостями або досвідом у яких-небудь науці, мистецтві або ремеслі (Звід законів)¹⁴.

Важливою подією у формуванні криміналістичних знань стала нормативна регламентація й удосконалення практичного їх використання у зв’язку з проведенням судової реформи 1864 р., зокрема запровадження Статуту кримінального судочинства, у якому вперше було нормативно закріплено поняття “спеціальні знання”, детально описано випадки залучення обізнаних осіб до розслідування злочинів, укладено їх перелік, що позначилося на розширенні кола об’єктів досліджень і сприяло залученню обізнаних осіб із різних сфер суспільної діяльності. У судовій реформі 1864 р. важливу роль відіграв Статут цивільного судочинства, у якому також було передбачено випадки проведення досліджень обізнаними особами.

Розвиток криміналістичних знань відображено в окремих нормативних актах Київського магістрату за магдебурзького права, Запорозької Січі (“Права, за якими судиться малоросійський народ”), Литовських статутів, кодексів Австро-Угорщини тощо, куди у різні часи входила частина українських земель.

Отже, зародками формування доктрини криміналістики в Україні слід вважати виникнення криміналістичних знань, які базувалися на досягненнях науки і техніки певного історичного періоду.

У другій половині XIX ст. починають розробляти спеціальні прилади, які використовували в експертних дослідженнях. Звернення органів правосуддя до обізнаних осіб, як персонально, так і до установ і закладів, де вони працювали, сприяло розвиткові як прикладної експертної діяльності, так і наукових досліджень, запозиченню і пристосуванню досяг-

¹² Е Булгаков, *Общественноопасные деяния психическибольных и организация принудительного лечения* (Тип. Днепропетр. обл. управл. по печати 1966) 4–5.

¹³ *Криминалистика: учебник, т 1* (Белкин Р, Лузгин И ред, 1978) 100.

¹⁴ Юсупов (н 10) 45.

нень науки і техніки у сфері судочинства. При цьому перевагу мали технічні, медичні, біологічні, хімічні та деякі інші знання.

Розвивався інститут судових лікарів, зокрема й проведення ними судово-медичних і судово-психіатричних досліджень. Удосконаленню судової медицини сприяла також діяльність кафедр судової медицини при університетах. Зокрема, 7 січня 1841 р. започатковано викладання судової медицини в Рішельєвському лицейі Одеси¹⁵. З 1805 р. розпочала свою діяльність кафедра судової медицини й основ права Харківського університету. На кафедрі у 1806 р. створено перший анатомічний театр (морг), який постійно використовували під час розтину трупів, зокрема у зв'язку з розслідуванням убивств.

У XIX – на початку XX ст. сформувалася концепція про необхідність використання криміналістичних знань при здійсненні правосуддя. Створені перші експертні заклади¹⁶; накопичено достатній емпіричний матеріал для досліджень¹⁷; відбувалося інтенсивне наукове забезпечення криміналістичної діяльності¹⁸; утворювалася система криміналістичних знань¹⁹.

Це був період переходу в правоохоронній діяльності від методів, що ґрунтувалися на емпіричному досвіді, до методів, основою яких були наукові дослідження, що забезпечувало вплив наукової методології на систематизацію практичних прийомів розслідування злочинів, формування системи криміналістичних знань.

У кінці XIX ст. у Західній Європі, країнах Сходу, США накопичено значну кількість методів, прийомів, засобів і рекомендацій щодо процедури розслідування злочинів. Цю інформацію вчені та криміналістичні практики починають узагальнювати і систематизувати. Знання про прийоми, засоби та методи розкриття злочинів сформували засади нової науки про розслідування – криміналістики.

Виникнення криміналістики обумовлено соціальним замовленням – суспільство потребувало об'єднання низки засобів і методів розкриття злочинів у систематизованому ефективному “сплаві” наукових знань. У кінці XIX ст. назріла нагальна потреба у консолідації набутих знань із питань виявлення та розслідування злочинів у єдину систему. Виникло соціальне замовлення на систему, що здатна протистояти злочинності нової якості. Таке складне завдання взяла на себе нова наука – криміналістика²⁰.

¹⁵ В Печніков, *Є така служба...*, т 1, ч 1 (Красюк І ред, Нац акад прокуратури України 2011) 13.

¹⁶ М Салтевський, *Криміналістика (у сучасному викладі): підручник* (2008) 42.

¹⁷ Р Белкин, *Криміналістика: проблеми, тенденції, перспективи. Общая и частные теории* (Юрид лит 1987) 27.

¹⁸ *Криміналістика: підручник* (Шепітько В ред, 2008) 28.

¹⁹ А Іщенко, *Методологічні проблеми криміналістичних наукових досліджень* (Красюк І ред, НАВСУ 2003) 44.

²⁰ І Гора, В Колесник, *Криміналістика: навчальний Посібник, ч I: Криміналістична техніка* (Алерта 2005) 28.

До речі, встановлено, що український криміналіст С. Матвеев обстоював назву “криміналістична технологія” для нової науки про розслідування злочинів. У своїй статті він зауважував, що науку, яку називають у романських країнах науковою або технічною поліцією, у германських – криміналістикою або криміналістичною технологією, у Росії невдало названо кримінальною технікою. На думку автора, оптимальною є назва “криміналістична технологія”²¹.

Західноєвропейська література швидко збагатилася низкою публікацій, присвячених методам розслідування злочинів, що ґрунтувалися на знаннях із біологічних, хімічних і фізичних наук. Найвідомішими і такими, що перекладені на інші мови, були: Г. Гросс “Порадник для судових слідчих, поліцейських чиновників, жандармів та ін.”²²; Г. Гросс “Порадник для судових слідчих як система криміналістики”²³; А. Вейнгарт “Кримінальна тактика. Посібник з розкриття злочинів”²⁴; А. Ничефоро “Наукова поліція і науково-судове розслідування”²⁵; Р. Рейсс “Судова фотографія”²⁶; Р. Рейсс “Наукова техніка розслідування злочинів”²⁷ та ін. Ці видання поширювалися на теренах України.

Українські науковці також розкривали криміналістичні аспекти розслідування злочинів у виданнях, а саме: Л. Владимиров “О значении врачей-экспертов в уголовном судопроизводстве” (1870 р.), “Учение об уголовных доказательствах” (1910 р.); В. Сокольський “Главнейшие моменты в истории повального обыска” (1871 р.); П. Ковалевський “Судебно-психиатрические анализы” (1880 р.); М. Шепелев “Инструкция чинам полиции Киевской судебной палаты по выявлению и исследованию преступлений” (1883 р.); М. Шимановський “Фотография в праве и правосудии” (1894 р.); М. Оболонський “Пособник при судебно-медицинском исследовании трупа и при исследовании вещественных доказательств” (1894 р.); І. Ган “Понятие, значение и задачи криминалистики” (1903 р.), “Дактилоскопия” (1904 р.); В. Гірченко “Дактилоскопия и уголовный розыск” (1914 р.) та ін.

У 1910 р. вийшла друком монографія одного із засновників криміналістичного напрямку в судовій медицині М. Бокаріуса “Судебно-медицинские микроскопические и микрохимические исследования вещественных доказательств”, а за п’ять років потому – книга “Судебная медицина

²¹ С Матвеев, ‘Криминалистическая технология и ее значение’ (1926) 5–6 Химико-фармацевтический вестник 13–4.

²² Hanns Gross, *Handbuch für Untersuchungsrichter, Polizeibeamte, Gendarmen u.s.w.* (Leuschner & Lubensky, 1893).

²³ Hanns Gross, *Handbuch für Untersuchungsrichter als System der Kriminalistik* (3, verm Aufl Graz, 1899).

²⁴ Albert Weingart, *Criminal Tactics: A Guide to Crime Investigation* (1904).

²⁵ Alfredo Niceforo, *La police et l'enquete judiciaire* (1907).

²⁶ R Reiss, *La photographie judiciaire* (1911).

²⁷ R Reiss, *Manuel de police scientifique (technique)* (1912).

в изложении для юристов” (1915 р.). Ці видання стали основою формування доктрини криміналістики в Україні на початковому етапі.

Більшість криміналістичних видань висвітлювали погляди на структуру й систему криміналістики. У них визначали предмет науки – методи виявлення та дослідження різних слідів, встановлення винних у злочині, реєстрації злочинців і з’ясування їх особи, прийоми карного дізнання й особливі методи розслідування окремих категорій злочинів.

На конгресі Міжнародного союзу криміналістів, що відбувся 1895 р. в австрійському місті Лінці, прийнято рішення рекомендувати включити викладання криміналістики в програму юридичних факультетів²⁸. Для розуміння доктрини криміналістики має значення розуміння тієї предметної сфери, яка закладалася при формуванні нової науки. Спершу криміналістика як допоміжна наука до кримінального права поєднувала: кримінальну антропологію, кримінальну психологію, психопатологію, кримінальну соціологію, судову медицину, окремі технічні та природничі дисципліни (судова фотографія, судова хімія). Під час підготовки чинів поліції викладали ідентифікацію та реєстрацію злочинців, дактилоскопію, кримінальну статистику, прийоми фотографування, методологію дослідження місця злочину. У наукових джерелах слушно відзначено про перші спроби запровадження різних напрямів у розвитку криміналістики (судово-медичного, судово-психологічного, антропологічного тощо) та їх викладання у навчальних закладах²⁹.

Криміналістику в Західній Європі запроваджують у процес підготовки фахівців правоохоронної діяльності (спеціальні курси жандармів, поліцейських тощо). Це було притаманно й українським губерніям.

Протягом тривалого часу у вітчизняних навчальних закладах не було розподілу спеціалізації в юридичній науці, що стосувалося й кримінального права. Це зумовило виникнення вчень, суміжних із кримінально-правовими, що були предметом дослідження кримінального права як науки, так і навчальної дисципліни (розслідування злочинів, проблеми запобігання злочинам та вивчення особи злочинця, кримінальної антропології, кримінальної статистики)³⁰. Це створювало сприятливе підґрунтя для утвердження криміналістики в провідних закладах освіти: Імператорському харківському університеті, Імператорському університеті Святого Володимира, Імператорському новоросійському університеті, Ніжинській гуманітарній гімназії та ін.

²⁸ В Комаха, *Становлення і розвиток судової експертизи та судово-експертних установ на Півдні України (За матеріалами перших двох етапів становлення і розвитку Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз 1914–1941 рр.)* (Юрид літ 2002) 17.

²⁹ В Тацій, *‘Вступне слово’ в Шепітько В ред, Кафедра криміналістики: історія становлення та розвитку. До 80-річчя заснування* (Право 2020) 7.

³⁰ П Берзін, *Київська школа кримінального права (1834–1960 рр.): історико-правове дослідження* (КНТ 2008) 16.

Система юридичної освіти сформувала підґрунтя для долучення науки криміналістики до юридичних дисциплін кримінально-правового циклу. Таким чином було здійснено систематизацію криміналістичних знань, оформлено їх у самостійну навчальну дисципліну, важливу для підготовки юристів-правоохоронців.

Доктрина криміналістики формувалася і під впливом діяльності українських наукових і науково-дослідних установ. У них, відповідно до уявлень про криміналістичні методи протидії злочинності, досліджували причини злочинності, вивчали особу злочинців, розробляли заходи запобігання та протидії правопорушенням. Відповідні криміналістичні напрями у різні роки розвивали в кабінетах із вивчення особи злочинця та злочинності, Всеукраїнському інституті вивчення злочинності, Українському інституті судової політики, Українському науково-дослідному інституті права, секторі держави та права відділення суспільних наук Академії наук УРСР.

Криміналістичні дослідження відображалися у підготовлених українськими фахівцями дисертаціях. Зокрема, у 1905 р. на публічному засіданні юридичного факультету Імператорського університету Святого Володимира професор Харківського університету М. Чубинський захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора кримінального права “Очерки уголовной политики”. У праці дисертант доводив, що лише кримінальна політика може визначати шляхи вдосконалення справи кримінального судочинства й організувати протидію злочинності³¹.

Взагалі, у першій половині ХХ ст. наукові праці присвячували здебільшого розробленню питань експертиз, методики розслідування злочинів і криміналістичної реєстрації. Серед них переважали роботи з юридичних наук, однак фахівці захищали криміналістичні дисертації з медичних, хімічних і біологічних наук.

Вітчизняні криміналісти публікували результати своїх наукових досліджень у періодичних виданнях “Вестник полиции”, “Вестник судебной медицины и общественной гигиены”, “Журнал гражданского и торгового права”, “Журнал Министерства юстиции”, “Журнал уголовного права и процесса”, “Криминалист”, “Право”, “Судебная газета”, “Судебное обозрение”, “Тюремный вестник”, “Юридическая газета”, “Юридическая летопись”.

Слід акцентувати увагу на журналі “*Archiv fur Kriminal-Anthropologie und Kriminalistik*” (“Архів кримінальної антропології і криміналістики”), що був заснований Г. Гроссом у 1898 р. під час його роботи в Університеті імені Франца Йозефа (нині – Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича). Як зазначає С. Нежурбіда, на той час він був

³¹ М Чубинский, *Очерки уголовной политики*, ч 1–3: *Понятие, история и основные проблемы уголовной политики, как составного элемента науки уголовного права* (Типо-Литогр Печат дело1905) 364–7.

єдиним редагованим виданням такого рангу в Чернівецькому університеті³².

Отже, у першій половині ХХ ст. при формуванні доктрини криміналістики нова наука про розслідування злочинів “проникала” у різні сфери протидії злочинності, її як допоміжну до кримінального права науку почали викладати в університетах, читали окремі курси лекцій, відкривали експертні установи, активно перекладали зарубіжну криміналістичну літературу, готували до друку й вітчизняні видання, засновували криміналістичні періодичні видання, проводили наукові заходи, присвячені різним напрямам криміналістики.

Формуванню криміналістичних знань і поступовому становленню доктрини криміналістики сприяв розвиток окремих криміналістичних методів розслідування – упровадження антропометрії та дактилоскопії в процес реєстрації й ідентифікації осіб, які вчинили злочини, використання фотографічних методів під час реєстрації злочинців і дослідження речових доказів у кримінальних, цивільних справах. Ці напрями у першій половині ХХ ст. акумулювали досягнення природничих і технічних наук із метою забезпечення потреб розслідування злочинів.

Аналізуючи розвиток криміналістики, В. Гончаренко зазначає, що здобутки у встановленні обставин деяких злочинів і пов’язані із застосуванням для цього дані природничих наук на певному етапі стали набувати ознак системи, а згодом зумовили формування наукового напрямку, який полягав у пошуку та пристосуванні відомостей різних наук для збирання й дослідження доказів³³.

Слід окремо зазначити про внесок вітчизняних криміналістів у становлення судової фотографії, що синергетично поєднувало практичне застосування фотографічних методів у дослідженні слідів і речових доказів та відповідні наукові розробки.

Зокрема, директор Одеського кабінету науково-судової експертизи С. Матвеев входив до складу Одеського фотографічного товариства і добре володів прийомами як загальної, так і судової фотографії, що надавало можливість на належному рівні проводити затребувані на той час дослідження³⁴. Українські криміналісти публікувалися на відповідну тематику: І. Ган “О способе применения фотографии на предварительном следствии” (журнал Министерства юстиции, 1902 р.); М. Шимановський “Фотография в праве и правосудии” (1894 р.); В. Фром “Новейшие методы антропометрической фотографии для полицейских целей по системе А. Бертильона” (1906 р.)³⁵. У 1864 р. у місті Бобринці Одеської губернії

³² С. Нежурбіда, *Етіологія злочину: теорії, аналіз, результат* (Друк Арт 2013) 24.

³³ В. Гончаренко, *Использование данных естественных и технических наук в уголовном судопроизводстве: методологические вопросы* (Вища шк 1980) 18.

³⁴ Комаха (н 28) 339.

³⁵ І. Постіка, *Судова (криміналістична) фотографія: теорія і практика* (Юрид літ 2002) 64–5.

(нині – Кіровоградська область) відкрито фотографічне поліцейське ательє на кошти, зібрані громадянами (уперше в Російській імперії), для виготовлення фотозображень у найважливіших випадках судово-поліцейських справ³⁶.

Українські криміналісти заклали основи судової фотографії, уже тоді поділяючи її на оперативну та науково-дослідну. Методи і прийоми судової фотографії належать до важливих складових методології доктрини криміналістики в Україні.

У криміналістиці продовжувала розвиватися судова медицина, яку активно застосовували під час здійснення правосуддя. На думку В. Чиснікова, українські вчені були одними з перших, хто проводив судово-медичні дослідження слідів крові. У Харківському університеті у 1866 р. Ф. Ган захистив докторську дисертацію, присвячену судово-медичним дослідженням слідів крові, а в 1893 р. приват-доцент С. Дворніченко підготував дисертаційне дослідження “К вопросу об отличии крови человека от млекопитающих животных в судебном-медицинском отношении”³⁷. Завідувач Одеської бактеріологічної станції доктор П. Діатроптов на попередньому слідстві у справі про вбивство хлопчика із села Дубосари Херсонської губернії вміло застосовував метод Уленгута для визначення видового походження крові³⁸. Прозектор судово-медичного кабінету при Київському університеті М. Туфанов навчався дослідженню крові особисто у доктора медицини П. Уленгута. У подальшому працюючи експертом Київського кабінету науково-судової експертизи, М. Туфанов був провідним експертом із проведення таких досліджень.

Із початку ХХ ст. продовжується формування доктрини криміналістики, яка починає багатовекторний розвиток. Криміналістику застосовували в різних відомствах, які безпосередньо здійснювали розкриття, розслідування та судовий розгляд справ, і фахівці, яких залучали до вивчення окремих обставин учинених правопорушень.

У розвиток доктрини криміналістики зробили значний внесок працівники українських судово-експертних установ.

Криміналістична діяльність продовжувалася у роки національно-визвольних подій 1917–1921 рр. У цей період на території України неодноразово змінювалася влада: Центральна Рада, Гетьманат, Директорія, Радянська Україна. Українські землі належали до складу двох держав (імперій) – Російської (Волинська, Катеринославська, Київська, Подільська, Полтавська, Таврійська, Чернігівська, Харківська, Херсонська гу-

³⁶ А Іщенко, Д Ляшенко, *Літопис криміналістики* (Нац акад внутр справ 2021) 143.

³⁷ В Чисніков, *Сисна поліція на Україні за часів Російської імперії (1880–1917 рр.): історико-правове дослідження: навчальний посібник, кн 1: Документи і матеріали* (Титул 2011) 49–50.

³⁸ В Колдаев, *Из истории практической криминалистики в России: применение научных методов работы в розыске и расследовании преступлений: факты, документы, комментарии* (ЛексЭст 2005) 146.

бернії) та Австро-Угорської (Буковина, Галичина, Закарпаття)³⁹. Після проголошення 22 січня 1918 р. незалежності України, держава протягом трьох наступних років не припиняла боротьби за своє існування⁴⁰.

Події перших десятиріч ХХ ст. зумовили трансформацію криміналістики.

За часів правління гетьмана П. Скоропадського розширено повноваження Київського кабінету науково-судової експертизи. Було внесено зміни до ст. 1166 Статуту кримінального судочинства, що визначала експертизу підроблених грошей. Тепер такі об'єкти слід було надсилати “для обслідування” до експертного кабінету, а після експертизи фальшиві монети та кредитні папери направляли до Державного банку на зберігання⁴¹. Розвивав фотографічні методи дослідження речових доказів призначений помічником керівника Київського кабінету науково-судової експертизи відомий фахівець із природничих наук приват-доцент Київського університету Святого Володимира М. Петров⁴², що прославився новаторством у вітчизняному фотомистецтві. Він викладав історію фотографії, енциклопедію фотографії, практичну фотографію, технічну фотографію, а згодом – фотокінолабораторію; при механічних майстернях Київського політехнічного інституту 1905 р. заснував спеціальну фотографічну лабораторію, яка невдовзі стала однією з передових.

В Українській державі судово-медична експертиза належала до відомства Міністерства народного здоров'я та державного опікування. На період національної революції припадають спроби започаткувати власну судову медицину, за що відповідав відділ судової медицини та медичної експертизи цього Міністерства⁴³.

На теренах України створювалися окремі експертні установи та судово-медичні заклади: Харківський інститут судової медицини; Київський, Одеський, Харківський кабінети науково-судової експертизи; відділ медичної експертизи при Народному комісаріаті охорони здоров'я (керівник – К. Сулима), Головна судово-медична інспектура (керівник – М. Бокаріус) та ін. Це визначало особливості вітчизняного поступу доктрини криміналістики.

Особливо розвитку набула судова медицина. Становлення цієї криміналістичної складової відбувалося у декілька етапів, що були необхідними ступенями її формування як науки та спеціальної медичної дисципліни.

³⁹ П Михайленко, Я Кондратьєв, *Історія міліції України у документах і матеріалах, т 1: 1917–1925* (Генеза 1997) 7.

⁴⁰ *Столітній шлях судової експертизи в Україні (1918–2018 рр.)* (Клюєв О ред, Золоті сторінки 2018) 7.

⁴¹ ‘Накази Гетьмана всієї України’ (15 серп 1918) 35 Державний Вісник 1.

⁴² О Рувін, Т Голікова, В Федчишина, *Славетні сторінки історії: до 100-літнього ювілею КНДІСЕ* (АНТОЛОГІЯ 2013) 63.

⁴³ ЦДАВО України, ф. 1035, оп. 1, спр. 82, арк. 89., арк. 2–3.

Судово-медичні дослідження проводили в університетах – єдиних на той час осередках розвитку науки. Безпосередня участь професорів, доцентів й асистентів кафедр у практичній судово-медичній експертизі стала звичним явищем. Відбувалося об'єднання кафедр із судово-медичними службами, теорії з практикою. Зазначене підвищувало якість виконуваних експертиз, а можливість використання емпіричного експертного матеріалу насичувало викладання і науково-дослідницьку роботу.

Реальну реорганізацію судово-медичної експертизи в Україні розпочато 1919 р., коли в Києві при Народному комісаріату охорони здоров'я створено відділ медичної експертизи. Першим його керівником, як і засновником, був К. Сулима⁴⁴. Новостворений орган став вищою науково-практичною інстанцією судово-медичної експертизи в УСРР. Його обов'язки передбачали підготовку інструктивних матеріалів до проведення різних видів експертиз, керівництво діяльністю судово-медичних органів⁴⁵.

Вагомим був внесок у формування вітчизняної доктрини криміналістики праць українського професора М. Бокаріуса. До 1917 р. вийшли друком його праці як доцента, згодом – завідувача кафедри судової медицини Харківського медичного інституту: “Судебно-медицинские и микрохимические исследования вещественных доказательств” (1910 р.) (одна з перших робіт в Україні, у якій висвітлено питання дослідження речових доказів⁴⁶); “Краткий курс судебной медицины” (1911 р.), “Справочный подручный альбом для работников уголовного розыска и милиции при составлении словесного портрета” (1914 р.), “Судебная медицина в изложении для юристов” (1915 р.), “Сведения к практическим работам по судебной медицине” (1916 р.). У них визначено низку актуальних на той час питань – антропометрії, дактилоскопії, пороскопії, а також надано рекомендації щодо огляду місця події, трупа, складання словесного портрета тощо. Ці праці високо оцінили насамперед практичні працівники органів карного розшуку, розслідування, суду.

М. Бокаріус був засновником і редактором журналів “Архив криминологии и судебной медицины”, “Питання криміналістики та науково-судової експертизи”⁴⁷. У 1926–1928 рр. у Харкові за редакцією М. Бокаріуса опубліковано три томи журналу “Архив криминологии и судебной медицины”, які сприяли розвиткові судової медицини, передусім на території України. Збірник мав на меті праці з криміналістики і судової медицини зробити надбанням усіх зацікавлених питаннями експертизи

⁴⁴ ‘Ксенофонт Платонович Сулима (к 150-летию со дня рождения)’ (2007) 1 *Судебно-медицинская экспертиза* 45.

⁴⁵ *Судова медицина: підручник* (Концевич І, Михайличенко Б ред, МП Леся 1997) 19.

⁴⁶ Ищенко (н 9) 151.

⁴⁷ В Комаха, ‘Бокаріус Микола Сергійович – один із фундаторів і перший керівник Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз (до 90-річчя заснування Харківського НДІСЕ)’ (2013) 2 *Юридические записки* 124.

й довести до них світові та вітчизняні здобутки у галузі за 1914–1926 рр.⁴⁸. “Архив криминологии и судебной медицины” містив оригінальні статті, судово-медичну практику, реферати, бібліографію, критику, рецензії, а також огляд радянських і зарубіжних періодичних видань. Першу книгу видано російською мовою, дві інші – російською, українською та іноземними мовами.

Працівники інститутів науково-судової експертизи публікували свої праці й у “Революційному праві” (нині – “Право України”), “Заводской лаборатории”, спеціалізованих виданнях: “Советское фото”, “Судебно-медицинская экспертиза”, “Українське хімічне право”, “Вестник рентгенологии и радиологии” та зарубіжних журналах. Привертає увагу стаття фахівця Одеського інституту науково-судової експертизи П. Бакова “Ортопедична діагностика пристосовно до ідентифікації слідів босих ніг”, опублікована в “Революційному праві” (1933 р.). Автор стверджував, що розмір стопи однієї й тієї самої особи не можна визнати за постійну величину під час ідентифікації. Він виявив низку особливостей відбитків ніг, які закономірно пов’язані з анатомічною будовою стоп, тому їх можна використати для ідентифікації⁴⁹.

З кінця 1930-х років у формуванні доктрини криміналістики відбувається новий етап, вона починає розвиватися як самостійна система знань. Накопичений емпіричний матеріал дає поштовх до створення окремих криміналістичних теорій, першими з яких стали вчення про структуру криміналістики, криміналістична теорія про механізм слідотворення, теорія криміналістичної ідентифікації, теорія криміналістичної реєстрації, криміналістична теорія розшуку злочинця, теорія криміналістичного прогнозування.

Під час Другої світової війни в Україні було створено військову судово-медичну експертизу (на базі існуючих армійських і фронтових патолого-анатомічних лабораторій). Під керівництвом київського судового медика Ю. Сапожнікова у 1943 р. організовано самостійну судово-медичну експертизу армії. Українських судових медиків залучали для встановлення обставин подій, пов’язаних із війною 1939–1945 рр., ідентифікації загиблих. Вітчизняні військові судові медики зробили вагомий внесок у розвиток судової балістики, вивчення механізму утворення вогнепальних ушкоджень, наслідків вибухової травми, токсикології та низки інших питань, пов’язаних із бойовими діями, авіакатастрофами тощо.

У повоєнні роки погляд на криміналістику як юридичну науку остаточно сформувався і став панівним у правничій науці. Зміст доктрини

⁴⁸ Харківський науково-дослідний інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса Міністерства юстиції України – 95 років сумлінного служіння істині (Клюев О ред, Золоті сторінки 2018) 22.

⁴⁹ П Баков, ‘Ортопедична діагностика пристосовно до ідентифікації слідів босих ніг’ (1933) 2 Революційне право 88–92.

криміналістики та її обґрунтування полягали в таких тезах: 1) криміналістика – правова наука, оскільки її предмет й об'єкти пізнання належать до сфери правових явищ; 2) криміналістика – правова наука тому, що її службова функція, завдання охоплені правовою сферою діяльності державних органів, правових процесів розслідування та судового розгляду; 3) усі рекомендації криміналістики мають правовий зміст, ґрунтуються на законі; 4) головним живильним середовищем для криміналістики є право; 5) більшість наукових рекомендацій криміналістики втілюють у правові норми; 6) історично криміналістика зародилася в межах правової, а саме кримінально-процесуальної науки⁵⁰.

У повоєнний період диференційовано окремі криміналістичні та судово-медичні дослідницькі напрями, в Україні сформовано наукові школи криміналістів і судових медиків з осередками у Києві, Харкові, Одесі, Львові. Починає формуватися науково-експертна школа інститутів судових експертиз Міністерства юстиції⁵¹. У цьому вагомий внесок відомих експертів – докторів юридичних наук: Л. Ароцкера (дослідив криміналістичні методи у судовому розгляді, 1965 р.), Г. Грановського (основи трасологічної ідентифікації, 1968 р.), З. Соколовського (використання спеціальних знань під час встановлення причинного зв'язку, 1968 р.), М. Салтевського (групофікація об'єктів у судовій експертизі, 1969 р.), М. Сегає (теорія та методика судової ідентифікації, 1971 р.), В. Лисиченка (методика дослідження документів, 1974), І. Фрідмана (судово-експертна профілактика, 1974 р.), Н. Клименко (використання криміналістичних знань, 1994 р.), О. Моїсеєва (експертні технології у судово-експертній діяльності, 2011 р.), М. Щербаковського (теоретичні і практичні засади судових експертиз у кримінальному процесі, 2016 р.), Е. Сімакової-Єфремян (комплексні судово-експертні дослідження, 2017 р.), В. Арешонкова (техніко-криміналістичні дослідження у розслідуванні злочинів, 2021 р.) та ін.

Продовжують удосконалюватися фотографічні методи дослідження речових доказів.

Працівник Київського науково-дослідного інституту судових експертиз Б. Киричинський проводив дослідження речових доказів в інфрачервоних, рентгенівських й ультрафіолетових променях. Результати наукових пошуків учений опублікував у низці статей, тез доповідей на конференціях. У 1947 р. він створив люміноскоп для спостереження флуоресценції криміналістичних об'єктів. Розробляв методи судово-метричної фотографії й інший фахівець інституту – М. Зюскін. Він

⁵⁰ Шепітько (н 7) 13.

⁵¹ М. Бондарь, 'Формирование научно-экспертной школы Киевского научно-исследовательского института судебных экспертиз' (2014) 59 Криминалистика и судебная экспертиза 524.

обґрунтував фотометричний метод для використання у трасологічних дослідженнях, що ефективно використовувався в експертній практиці.

У подальшому передові досягнення науки швидкими темпами впроваджувалися у криміналістичну діяльність експертних установ. У Київському науково-дослідному інституті судових експертиз у 1989 р. створено лабораторію лазерних методів дослідження речових доказів, яка згодом стала лабораторією судової фоноскопії та лазерних досліджень. Лабораторію лазерних методів дослідження організовано для ефективного застосування лазерних методів дослідження речових доказів в експертизах. Відповідну методика опубліковано у монографію “Лазери в криміналістиці та судових експертизах”⁵².

Розвиток доктрини криміналістики відображався у виникненні інноваційних напрямів криміналістики. Зокрема, це дослідження харчових і продовольчих продуктів у першій в СРСР спеціалізованій хімічній лабораторії (Харків, 1964 р.); розроблення методики виявлення, фіксації та використання слідів запаху людини у запропонованій методиці криміналістичної одорології (В. Глібко, М. Салтевський, 1992 р.); впровадження в експертну практику методу молекулярно-генетичної ідентифікації (Н. Дяченко, 1993 р.); розроблення методики експертизи матеріалів та апаратури аналогового і цифрового звукозапису (Л. Громенко, Ю. Жаріков, О. Рибальський, 2002 р.) та ін.

У другій половині ХХ ст. наукові праці українських криміналістів публікували у провідних вітчизняних правничих журналах і збірниках: “Право України”, “Вчені записки Українського інституту юридичних наук”, “Следственная практика”, “Вісник прокуратури”, “Вісник Київського університету” (серія “Право”), “Труды Киевской высшей школы МВД СССР им. Ф. Э. Дзержинского” (нині – “Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ”), “Автомобильный журнал Украины”, “Криміналістичний вісник” та ін.

Отже, з часу виникнення доктрина криміналістики розвивалася від технічної дисципліни, що виконувала практичні завдання під час розслідування злочинів, до сучасної наукової системи знань, яку нині використовують під час реалізації як завдань судочинства (кримінального, цивільного, господарського, адміністративного), так й інших завдань, пов’язаних із дослідженням певних об’єктів (у сферах археології, культури, мистецтва тощо).

Накопичення наукового знання час від часу призводить до зміни наукової парадигми криміналістики (зміни системи панівних ідей).

⁵² Лазеры в криминалистике и судебных экспертизах (Находкин Н, Гончаренко В ред, Вища школа 1986) 231.

Криміналістика – це наука, що розвивається, тому змінюються її межі, сфери впливу, виникають нові напрями й теорії⁵³.

Нині криміналістика є міжгалузєвою юридичною наукою про закономірності виникнення інформації стосовно будь-якого правового явища в суспільстві, що необхідно знаходити, збирати, досліджувати та використовувати (за допомогою технічних засобів, тактичних прийомів і методик) з метою ефективного виконання завдань, що мають юридичне значення (А. Іщенко, В. Гончаренко, В. Кузьмічов та ін.)⁵⁴. Криміналістичні знання застосовують у різноманітних сферах юридичної (судової, прокурорської, адвокатської, митної, податкової, нотаріальної тощо) діяльності, а також в історичних, археологічних дослідженнях, з метою забезпечення безпеки та конфіденційності певних сторін діяльності банків та інших фінансових установ, підприємств, організацій. А процес доказування в адміністративному, господарському, кримінальному та цивільному судочинстві неможливо уявити без використання спеціальних знань⁵⁵.

Сформована доктрина криміналістики в Україні відображає закономірні зв'язки між елементами предмета наукового пізнання, властивостями об'єктів, які нею вивчаються, – а це сучасні напрями розвитку загальної теорії криміналістики, криміналістичної техніки, криміналістичної тактики, криміналістичної методики. Як справедливо зазначає В. Шепітько, розвиток криміналістики в Україні пов'язаний із розробленням окремих криміналістичних теорій, дослідженням проблем криміналістичної техніки, тактики й методики розслідування окремих видів злочинів. На сучасному етапі окремі вчені й наукові колективи розробляють і впроваджують науково-технічні засоби, методи й технології у практику протидії злочинності⁵⁶.

Перспективні напрями розвитку доктрини криміналістики пов'язані з завданнями науки криміналістики, які спрямовані на досягнення загальної мети – сприяти своїми прийомами, методами й засобами протидії злочинності та реалізації спеціальної мети – повному та своєчасному криміналістичному забезпеченню досудового розслідування й судового розгляду; вивченню досягнень світової криміналістики, використанню їх у вітчизняній практиці; виявленню та подоланню протидії розслідуванню; удосконаленню криміналістичної підготовки. Крім того, створення та запровадження інноваційних криміналістичних продуктів у сучасних

⁵³ В Шепітько, 'Сучасний стан та тенденції криміналістики в її прагматичному аспекті' в Шепітько В, *Вибрані твори* (Апостіль 2010) 20.

⁵⁴ В Кузьмічов, 'Головоломка криміналістики' *Криміналістика у протидії злочинності: тези доп. наук.-практ. конф.* (Київ 2009) 61–2.

⁵⁵ *Судові експертизи у процесуальному праві України: навчальний посібник* (Рувін О ред, Ліра-К 2019) 6.

⁵⁶ В Шепітько, 'Формування криміналістики та криміналістичної дидактики в Україні' (2020) 22 *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики* 13.

умовах є одним із пріоритетних завдань криміналістики й нагальною потребою практики⁵⁷.

Перспективним у розвитку загальної теорії криміналістики є розроблення криміналістичної стратегії в контексті змін кримінального та кримінального процесуального законодавства, досягнень науково-технічного прогресу, тенденцій становлення світової криміналістики; поглиблене вивчення закономірностей злочинної діяльності та закономірностей збирання, дослідження, оцінки й використання доказів під час розслідування кримінальних правопорушень; подальше розроблення криміналістичної систематики.

У криміналістичній тактиці нагальним є науково-методичне забезпечення розслідування кримінальних проступків, тактики негласних слідчих (розшукових) дій, тактики судового розгляду кримінальних проваджень і тактичних прийомів слідчих (розшукових) дій у суді: експертизи, допиту обвинуваченого, свідків, потерпілого, експерта, пред'явлення для впізнання, огляду.

Сучасні реалії в Україні спонукають криміналістику до вдосконалення, розроблення та впровадження у правоохоронну практику методик розслідування: кіберзлочинів; організованої злочинної діяльності; торгівлі людьми; нелегального обігу зброї та вибухонебезпечних матеріалів; злочинів проти довкілля; наркозлочинності; злочинів проти основ національної безпеки України; військових злочинів; транснаціональної злочинної діяльності; злочинів проти безпеки виробництва.

У сучасних умовах криміналістика має розробляти новітні засоби, спрямовані на протидію організованим і транснаціональній злочинності, корупції, торгівлі людьми, незаконному обігу наркотичних засобів, фінансуванню тероризму й іншим злочинним виявам. Окремим напрямом у криміналістиці має бути захист інформаційних джерел і проблеми інформаційної безпеки⁵⁸.

Висновки. Головними закономірностями розвитку доктрини криміналістики в Україні є перегляд базових концепцій механізму протидії злочинності, удосконалення системи криміналістики, інтеграція та диференціація змістовного наповнення криміналістичних знань. При цьому слід брати до уваги історико-правові традиції взаємодії між вітчизняними, європейськими і світовими криміналістичними науковими школами, центрами, об'єднаннями та враховувати реальні механізми для безперервного процесу міжнародного обміну криміналістичними знаннями.

⁵⁷ В Шевчук, 'Криміналістична інноватика: поняття, функції, завдання та перспективи досліджень' (2020) 22 Теорія та практика судової експертизи і криміналістики 22.

⁵⁸ В Шепітько, 'Криміналістика як система наукових знань в умовах глобальних загроз та трансформації злочинності' (2018) 18 Теорія та практика судової експертизи і криміналістики 5.

REFERENCES

Bibliography

Authored books

1. Gross H, *Handbuch für Untersuchungsrichter als System der Kriminalistik* (3, verm Aufl Graz, 1899) (in German).
2. Gross H, *Handbuch für Untersuchungsrichter, Polizeibeamte, Gendarmen u.s.w.* (Leuschner & Lubensky 1893) (in German).
3. Niceforo A, *La police et l'enquete judiciaire* (1907) (in French).
4. Reiss R, *La photographie judiciaire* (1911) (in French).
5. Reiss R, *Manuel de police scientifique (technique)* (1912) (in French).
6. Weingart A, *Criminal Tactics: A Guide to Crime Investigation* (1904) (in English).
7. Belkin R, *Kriminalistika: problemy, tendencii, perspektivy. Obshhaja i chastnye teorii* (Jurid lit 1987) (in Russian).
8. Berzin P, *Kyivska shkola kryminalnoho prava (1834–1960 rr.): istoriko-pravove doslidzhennia* (KNT 2008) (in Ukrainian).
9. Bulgakov E, *Obshhestvennoopasnye dejaniia psicheskibol'nyh i organizacija prinuditel'nogo lechenija* (Tip Dnepropetr obl upravl po pechati 1966) (in Russian).
10. Chubinskij M, *Ocherki ugolovnoj politiki, ch, 1–3: Ponjatie, istorija i osnovnye problemy ugolovnoj politiki, kak sostavnogo jelementa nauki ugolovnogo prava* (Tipo-Litogr "Pechat delo" 1905) (in Russian).
11. Chysnikov V, *Syskna politsiia na Ukraini za chasiv Rosiiskoi imperii (1880–1917 rr.): istoriko-pravove doslidzhennia: navchalnyi posibnyk, kn 1: Dokumenty i materialy* (Tytul 2011) (in Ukrainian).
12. Goncharenko V, *Ispol'zovanie dannyh estestvennyh i tehniceskikh nauk v ugolovnom sudoproizvodstve: metodologicheskie voprosy* (Vishha shkola 1980) (in Russian).
13. Hora I, Kolesnyk V, *Kryminalistyka: navchalnyi posibnyk, ch I: Kryminalistychna tekhnika* (Alerta 2005) (in Ukrainian).
14. Ishchenko A, Liashenko D, *Litopys kryminalistyky* (Nats akad vnutr sprav 2021) (in Ukrainian).
15. Ishhenko A, *Letopis' kriminalistiki: daty, fakty, imena* (UkrDGRI 2016) (in Russian).
16. Koldaev V, *Iz istorii prakticheskoi kriminalistiki v Rossii: primenenie nauchnyh metodov raboty v rozyske i rassledovanii prestuplenij: fakty, dokumenty, kommentarii* (LeksJest 2005) (in Russian).
17. Komakha V, *Stanovlennia i rozvytok sudovoi ekspertyzy ta sudovo-ekspertnykh ustanov na Pivdni Ukrainy (Za materialamy pershykh dvokh etapiv stanovlennia i rozvytku Odeskoho naukovo-doslidnoho instytutu sudovykh ekspertyz 1914–1941 rr.)* (Iuryd lit 2002) (in Ukrainian).
18. Mykhailenko P, Kondratiev Ya, *Istoriia militsii Ukrainy u dokumentakh i materialakh, t 1: 1917–1925* (Heneza 1997) (in Ukrainian).
19. Nezhurbida S, *Etiolohiia zlochynu: teorii, analiz, rezultat* (Druk Art 2013) (in Ukrainian).
20. Postika I, *Sudova (kryminalistychna) fotohrafii: teoriia i praktyka* (Iuryd lit 2002) (in Ukrainian).
21. Ruvyn O, Holikova T, Fedchyshyna V, *Slavetni storinky istorii: do 100-litnoho yuvileiu KNDISE* (ANTOLOHIIa 2013) (in Ukrainian).
22. Saltevs'kyi M, *Kryminalistyka (u suchasnomu vykladi): pidruchnyk* (2008) (in Ukrainian).
23. Yusupov V, *Kryminalistyka v Ukraini u XX–XXI stolittiakh* (FOP Maslakov 2018) (in Ukrainian).

Edited books

24. Ishchenko A, *Metodolohichni problemy kryminalistychnykh naukovykh doslidzhen* (Krasiuk I red, NAVSU 2003) (in Ukrainian).
25. *Kharkivskiyi naukovo-doslidnyi instytut sudovykh ekspertyz im. Zasl. prof. M. S. Bokariusa Ministerstva yustytzii Ukrainy – 95 rokiv sumlinnoho sluzhinnia istyni* (Kliuiev O red, Zoloti storinky 2018) (in Ukrainian).
26. *Kriminalistika: uchebnik, t 1* (Belkin R, Luzgin I red, 1978) (in Russian).
27. *Kryminalistyka: pidruchnyk* (Shepitko V red, 2008) (in Ukrainian).
28. *Lazery v kriminalistike i sudebnyh jekspertizah* (Nahodkin N, Goncharenko V red, Vishha shk, 1986) (in Russian).
29. Piechnikov B, *Ye taka sluzhba..., t 1, ch 1* (Krasiuk I red, Nats akad prokuratury Ukrainy 2011) (in Ukrainian).
30. Shepitko V, 'Suchasnyi stan ta tendentsii kryminalistyky v yii prahmatychnomu aspekti' v Shepitko V, *Vybrani tvory* (Apostil 2010) (in Ukrainian).
31. *Stolitnii shliakh sudovoi ekspertyzy v Ukraini (1918–2018 rr.)* (Kliuiev O red, Zoloti storinky 2018) (in Ukrainian).
32. *Sudova medytsyna: pidruchnyk* (Kontsevych I, Mykhailychenko B red, MP Lesia 1997) (in Ukrainian).
33. *Sudovi ekspertyzy u protsesualnomu pravi Ukrainy: navchalnyi posibnyk* (Ruvyn O red, Lira-K 2019) (in Ukrainian).
34. Tatsii V, 'Vstupne slovo' v Shepitko V red, *Kafedra kryminalistyky: istoriia stanovlennia ta rozvytku. Do 80-richchia zasnuvannia* (Pravo 2020) (in Ukrainian).

Journal articles

35. 'Ksenofont Platonovich Sulima (k 150-letiju so dnja rozhdenija)' (2007) 1 *Sudebno-medicinskaja jekspertiza* 45 (in Russian).
36. Bakov P, 'Ortopedychna diahnostyka prystosovno do identyfikatsii slidiv bosykh nih' (1933) 2 *Revoliutsiine pravo* 88–92 (in Ukrainian).
37. Bobkova A, Nor V, Streltsov Ye, 'Pravova doktryna Ukrainy: istoriia, stan ta perspektyvy rozvytku' (2015) 7 *Pravo Ukrainy* 194 (in Ukrainian).
38. Bondar' M, 'Formirovanie nauchno-jekspertnoj shkoly Kievskogo nauchno-issledovatel'skogo instituta sudebnyh jekspertiz' (2014) 59 *Kriminalistika i sudebnaja jekspertiza* 524 (in Russian).
39. Khanova R, 'Doktryna dokazuvannia u sudovykh provadzhenniakh iz vyrishennia podatkovykh sporiv' (2020) 4 *Pravo Ukrainy* 143 (in Ukrainian).
40. Komakha V, 'Bokarius Mykola Serhiiiovych – odyz fundatoriv i pershyi kerivnyk Kharkivskoho naukovo-doslidnoho instytutu sudovykh ekspertyz (do 90-richchia zasnuvannia Kharkivskoho NDISE)' (2013) 2 *Yurydycheskye zapysky* 124 (in Ukrainian).
41. Kostenko O, 'Kryminalno-pravova doktryna Ukrainy (problemy rozvytku)' (2004) 1 *Naukovi zapysky KhEPU* 50 (in Ukrainian).
42. Matveev S, 'Kriminalisticheskaja tehnologija i ee znachenie' (1926) 5–6 *Himiko-farmaceuticheskij vestnik* 13–4 (in Russian).
43. Pohoretskyi M, 'Rozshuk zlochyntsv ta dokazuvannia yikhoi vyny za chasiv Ruskoj Pravdy' (2002) 3 *Pravo i bezpeka* 74 (in Ukrainian).
44. Shepitko V, 'Formuvannia kryminalistyky ta kryminalistychnoi dydaktyky v Ukraini' (2020) 22 *Teoriia ta praktyka sudovoi ekspertyzy i kryminalistyky* 13 (in Ukrainian).
45. Shepitko V, 'Kryminalistyka yak systema naukovykh znan v umovakh hlobalnykh zahroz ta transformatsii zlochynnosti' (2018) 18 *Teoriia ta praktyka sudovoi ekspertyzy i kryminalistyky* 5 (in Ukrainian).

Володимир Юсупов

46. Shevchuk V, 'Kryminalistychna innovatyka: poniattia, funktsii, zavdannia ta perspektyvy doslidzhen' (2020) 22 *Teoriia ta praktyka sudovoi ekspertyzy i kryminalistyky* 22 (in Ukrainian).
47. Starykova S, 'Poniattia, osoblyvosti ta aktualni pytannia pravovoi doktryny' (2018) 3 *Aktualni problemy vitchyznianoi yurysprudentsii* 49 (in Ukrainian).
48. Trofymenko V, 'Pravova doktryna – osnova formuvannia pravovoi systemy krainy' (2009) 2 *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Iurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho"*. Serii: Filosofiia, filosofiia prava, politolohiia, sotsiolohiia 80–90 (in Ukrainian).

Conference papers

49. Kuzmichov V, 'Holovolomka kryminalistyky' v *Kryminalistyka u protyidii zlochynnosti: tezy dop. nauk.-prakt. konf.* (Kyiv 2009) 61–2 (in Ukrainian).
50. Shepitzko V, 'Pryroda i predmet vyvchennia kryminalistyky v systemi naukovooho znannia' v *Teoriia ta praktyka sudovoi ekspertyzy i kryminalistyky: zb. nauk.-prakt. materialiv (do 55-richchia vyd. roboty S. M. Potapova)* (Vvedenye v kryminalistyku 2001) 14 (in Ukrainian).

Volodymyr Yusupov

HISTORY OF FORMATION OF THE DOCTRINE OF FORENSIC SCIENCE IN UKRAINE

ABSTRACT. The purpose of the article is to study the history of the formation of the doctrine of forensics in Ukraine; study of the formation of the forensics science and the main components of its object, subject and system; application of the provisions of the doctrine of forensics in law enforcement at the present stage.

On the basis of historical analysis of monuments of ancient law, cases of use of scientific knowledge in the detection of crimes in the early stages of law enforcement practice, comprehensive analysis of source legal publications identified the prerequisites for the doctrine of forensics in Ukraine. The development of scientific knowledge, the origin of forensic knowledge, which are the basis of the general theory (doctrine) of forensics are shown. The expanded use of the provisions of the doctrine of forensics in criminal, civil, administrative, commercial litigation and other types of law enforcement is stated.

The main regularities and perspective directions of development of forensics doctrine in Ukraine are determined, which are conditioned by modern tasks of this science and are shown in tendencies of general provisions of forensics, forensics technique, forensics tactics, forensics methods and process of improvement of forensics training of lawyers.

KEYWORDS: doctrine; legal doctrine; doctrine of forensics; forensics; forensic knowledge.